

HEJZLAROVÁ, E. M., MOURALOVÁ, M., & ŠTĚPÁNKOVÁ ŠTÝBROVÁ, M. (EDS.).

Fantastická data ve veřejné politice a jak je využít

Praha: Karolinum, 2023, 538 s.

Když zkoumáme školy, žáky, učitele nebo kurikula, můžeme je nahlížet skrze různé konceptuální rámce. Jeden z nejdůležitějších pohledů popsala pregnantně Marie Terezie už v roce 1770.¹ Dnešními slovy – vzdělávání je případem sektorové veřejné politiky. Pro výzkumníky v oblasti věd o vzdělávání, ale i pro praktiky z oblasti správy a řízení ve školství je proto vysoce relevantní kniha sestavená třemi editorkami z Fakulty sociálních věd UK za účasti širokého kolektivu autorek i autorů ze stejného pracoviště i mimo něj. Nalezl jsem v ní pro sebe nejméně čtverou inspiraci: jak různě lze konceptualizovat a teoreticky rámovat problémy v oblasti školství, která méně běžná data lze využívat pro výzkumy (nejen) ve vzdělávání, jak tato data lépe sbírat i analyzovat a jak předávat výzkumné dovednosti pregraduálním i doktorským studentům.

Editorky sice uvádějí, že při koncipování knihy měly na mysli především začátečníky, ale jak je vidět, i mně četba přinesla mnohá cenná poučení. Buď jsou výzkumníci z mé generace, která často neprošla rigorózním počátečním školením v metodách sociálních věd, odsouzeni k věčnému začátečnictví. Anebo vývoj v oblasti digitalizace veřejného prostoru a současně rozvoj výzkumných strategií a metod je tak rychlý, že se všichni vědci musejí neustále učit. Editorky z mladší generace zároveň do ne vždy snadné a radostné tematiky vnášejí určitou hravost, danou i mírně nekonvenčním názvem knihy.

Z knihy se tak badatel v oblasti edukačních věd poučí o obecných přístupech ke studiu veřejných politik, ale najde tam i řadu konkrétních aplikací právě do oblasti vzdělávání. Navíc mnohé z typů dat, o nichž kniha pojednává, lze získat relativně snadno, neobtruzivně, levně. To může být důležité v situaci, kdy získat grantové financování se stává čím dál obtížnější. Současně (nejen v této knize) vidím, jak mnohá tradiční pedagogická témata úspěšně uchopují kolegyně a kolegové výškolení a institucionálně zakotvení jinde než na pedagogických fakultách (při absenci pedagogického pracoviště základního výzkumu). Při četbě jsem si tak opakovaně kladl otázku, kde bude v budoucnu ve výzkumném prostoru místo pro akademiky spjaté s pracovišti primárně vzdělávajícími učitele, na jaká témata by se měli zaměřovat a v čem může být jejich výhoda ve srovnání s jinými týmy. To je však téma nad rámec recenze této publikace.

Co tedy v knize najdeme? Editorky se rozhodly nepřidávat další svazek na rostoucí hromádku úvodních učebnic metodologie sociálněvědního výzkumu, ale na existující publikace programově navázat, doplňovat je, rozvíjet a ilustrovat jejich témata ve dvou hlavních směrech.

¹ „Das Schulwesen aber seye [ist] und bleibe[t] allzeit ein Politicum.“

Editorky zaměřují pozornost čtenáře na méně běžné typy dat a metody jejich analýz. První zásadní přínos knihy tak představuje především rozsáhlý oddíl o administrativních datech. Druhým hlavním bonusem knihy je řada podrobných popisů konkrétních výzkumů prováděných s různými typy dat.

Mezi administrativní data kniha řadí národní (české) a evropské veřejněpolitické dokumenty, z nichž ještě vyčleňuje legislativní dokumenty, dále rozsudky a správní dokumenty. Speciální kapitola je věnována sběru dat prostřednictvím zákona o svobodném přístupu k informacím. Tady mi četba pomohla ujasnit si, že v pedagogickém výzkumu veřejněpolitické dokumenty používáme skoro vždy, a to k charakteristice kontextu výzkumu – k popisu legislativy a dalších norem (například kurikul) určujících prostředí, v němž se naši aktéři pohybují. Kniha se však zaměřuje zejména na využití těchto dokumentů jako plnohodnotných výzkumných dat a některé z kapitol jsou v našem prostředí unikátní.

Na druhou stranu kniha nevěnuje příliš pozornosti administrativním datům kvantitativní povahy nebo třeba datům prostorového charakteru. Ale z knihy, jak je koncipována, jsem se poučil o jiných typech dat a analýz, než jaké znám, a několikrát prožil aha efekt, který mi otevřel oči pro aspekty výzkumu, jichž jsem si dosud nebyl vědom. Navíc o kvantitativních datech v různých oborech veřejné správy je pojednáno např. ve *Statistice v aplikacích* (Hendl et al., 2014), i když kniha je pojata odlišně. Systémy, které studujeme, jsou často víceúrovňové a (vzdělávací) politika se dělá nejen v krajích a obcích, ale řada dat administrativní povahy vzniká i přímo ve školách. Určitě proto zůstává prostor pro metodology (nejen) pedagogického výzkumu, aby pojednali o možnostech využití dalších typů administrativních, či dokonce „velkých“ dat, jejichž produkce a snad i dostupnost s postupující datafikací školství a digitalizací veřejné správy budou narůstat.

Další oddíl o dnes se otvírajících „fantastických“ možnostech se týká využití mediálních dat ve výzkumu veřejných politik. Nejprve jsou popsány dva hlavní zdroje těchto dat – výstupy tradičních sdělovacích prostředků a nová sociální média (zejména internet). Navazují dvě kapitoly o častých způsobech analýzy v této doméně – tedy o diskurzivní a obsahové analýze (kvalitativní i kvantitativní). Vzhledem k tomu, že jde o oblast velmi dynamickou, poslouží tyto kapitoly jako úvod do problematiky, který případně výzkumníka nasměruje k dalším zdrojům.

Knihy obsahuje ještě dva oddíly tohoto typu. Na začátku stojí kapitola o datech získávaných přímo od aktérů (lidí), kam spadají metody relativně běžné a popisované v základních učebnicích; silnou stránkou kapitoly však je rozvaha o tom, kdo jsou vlastně oni aktéři a jak jejich volba závisí na rámcích výzkumu. Hlavní část knihy pak uzavírá oddíl o datech „z prostředí výzkumu“, s kapitolami o rešerši literatury a o sekundárních analýzách dat. O psaní přehledu literatury existuje i v češtině řada textů různého rozsahu i pojetí, přínosem kapitoly pak může např. být partie o kontextualizaci výsledků rešerše pro potřeby domácího prostředí. Téma sekundární analýzy do knihy patří, ačkoli máme k dispozici i specializované publikace jako *Cesty k datům* (Krejčí & Leontijeva, 2012), mimo jiné i proto, že vývoj v této oblasti jde rychle dopředu a management dat se stává povinnou součástí řešení mnoha výzkumných projektů.

Zatímco předchozí velké oddíly byly strukturovány podle typů dat, poslední část knihy popisuje různé metody práce s daty, jejichž výběr je asi dán především zkušenostmi pracoviště, kde editorky působí: popsán je komparativní výzkum, přístup process tracing a také vytváření nové výzkumné metody.

Jak jsem naznačil výše, druhým hlavním přínosem práce je zařazení velkého počtu podrobných deskripcí reálných výzkumů z praxe autorů založených na popisovaných metodách nebo typech dat. To samozřejmě není ani v metodologických učebnicích nový přístup, ale konkrétních příkladů není nikdy dost. Jedno z doporučení pro sepisování standardních publikačních výstupů totiž říká, že standardní zpráva o výzkumu (jako článek v časopise) sleduje jinou logiku než realita výzkumného procesu. V typické studii nebývá prostor pro popis toho, jaká dilemata badatelé řešili a jak se s nimi vypořádali, jak dlouho jednotlivé kroky trvaly, co se ukázalo jako slepé uličky. Ne vždy autor přizná, že příště by to dělal jinak. Takovým úvahám však recenzovaná publikace dává prostor. Tyto části knihy jistě zaujmou jak čtenáře, který by chtěl výzkumné přístupy podobné popisovaným uplatnit, ale také inspirují ty, kdo metodologii výzkumu vyučují.

Je zřejmé, že kniha má určité limity dané například tím, na co se domovské pracoviště editorek zaměřuje a na co nikoli. Přesto nepochybuji, že se k ní budu opakovaně vracet. I když máme v české literatuře řadu starších i novějších příruček pro pedagogické výzkumníky, potřebovali bychom také učebnici nebo monografii, která by shrnula zvláštnosti sběru a zpracování dat specifických pro oblast vzdělávání, např. jež by se věnovala rozhovorům nebo dotazníkům s různými věkovými skupinami dětí a mladých lidí (včetně jejich etických aspektů), nebo výzkumu u skupin žáků s rozličnými typy znevýhodnění, ale i problematice archivních dat ve školství apod. A až někdo takovou knížku sestaví, neměl by zapomenout na rejstřík, protože ten v recenzované publikaci chybí. Kniha nejen proto formálně leží někde mezi studijním textem (jak ji nakladatel označuje) a skutečnou kolektivní monografií, což však nesnižuje hodnotu této obsahem i pojetím inovativní publikace.

Literatura

- Hendl, J., et al. (2014). *Statistika v aplikacích*. Portál.
Krejčí, J., & Leontiyeva, Y. (Eds.). (2012). *Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice*. Sociologické nakladatelství (SLON).

Dominik Dvořák
dominik.dvorak@pdf.cuni.cz